

Γ. ΜΑΥΡΟΜΑΤΗΣ

ΝΕΕΣ ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΟΙΗΤΗ ΤΟΥ «ΡΟΔΟΛΙΝΟΥ»
ΙΩΑΝΝΗ ΑΝΔΡΕΑ ΤΡΩΙΛΟ

Γιά τόν Ἰωάννη Ἀνδρέα Τρώιλο, τόν ποιητή τῆς τραγωδίας «Βασιλεύς ὁ Ροδολίνος», οἱ πληροφορίες πού ἔχουμε ὡς τώρα εἶναι λίγες¹, παρά τίς συστηματικές ἐρευνες πού ἔχουν γίνει τά τελευταῖα χρόνια στά κρατικά ἀρχεῖα καί στίς βιβλιοθήκες τῆς Βενετίας καί παρ' ὄλο πού ἡ ταύτιση τοῦ ποιητῆ μέ τόν Ἰωάννη Ἀνδρέα Τρώιλο τοῦ Γεωργίου εἶναι ἀσφαλῆς². Ὡς βασική αἰτία πρέπει νά θεωρηθεῖ τό ὅτι τά κρητικά ἔγγραφα τῶν κρατικῶν ἀρχείων τῆς Βενετίας προέρχονται κατά κύριο λόγο ἀπό τήν Ἀνατολική Κρήτη, καί κυρίως ἀπό τόν Χάνδακα, ἐνῶ ἀπό τήν περιοχή τοῦ Ρεθύμνου, ὅπου ἔζησε καί ἔδρασε ὁ ποιητής τοῦ «Ροδολίνου», μάς σώθηκαν ἐντέμονάχα νοταριακά κατάστιχα, τά ὁποῖα τό 1962 ἐρευνηθήκαν προσηκτικά³. Ἔτσι, κάθε νέο στοιχεῖο γιά τόν ποιητή «καί τό παραμικρό», πού ἐντελῶς πιά συμπτωματι-

1. Ἡ βασικότερη βιβλιογραφία γιά τόν Ἰωάννη Ἀνδρέα Τρώιλο καί τό ἔργο του εἶναι: C. G. Lowe, *The Rhodolinos of Ioannes Andreas Troilos, Εἰς μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου*, ἐν Ἀθήναις 1935, σ. 190-198, Ἡλίας Π. Βουτερίδης, *Σύντομη Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας (1000-1930)*, [Μέ συμπλήρωμα τοῦ Δημήτρη Γιάκου (1931-1976)], Ἀθήνα³ 1976, σ. 188-192, Μανούσος Ι. Μανούσακας, Βασιλεύς ὁ Ροδολίνος, Ἀποσπάσματα, Α' ἀπό τήν Ε' πράξη (στ. 177-278), Β' Χορικά τῆς Γ' καί Ε' πράξης, καί σχετικό Σημείωμα γιά τόν «Βασιλέα Ροδολίνο», *Ἑλληνική Δημιουργία*, 12 (1953), σ. 67-70. Ὁ ἴδιος, Ἡ τραγωδία, «Βασιλεύς ὁ Ροδολίνος» συγκρινομένη πρός τό ἰταλικόν της πρότυπον (ἀνακοίνωση), *Ἀθηνα*, 59 (1955), σ. 343-344, Ὁ ἴδιος, Βασιλεύς ὁ Ροδολίνος, τραγωδία Ἰωάννη-Ἀνδρέα Τρώιλου (1647), πράξεις Γ' καί Δ'. Πρώτη παρουσίαση (μέ εἰσαγωγικό σημείωμα), *Θέατρο*, τεύχος 4, Ἰούλιος-Αὐγουστος 1962, σ. 8-23, Ὁ ἴδιος, Ἀνέκδοτα βενετικά ἔγγραφα (1618-1639) γιά τόν Ἰωάννη Ἀνδρέα Τρώιλο, τόν ποιητή τοῦ Ροδολίνου, *Θησαυρίσματα*, 2 (1963), σ. 63-77, Κωνσταντῖνος Ντόκος, Νέαι εἰδήσεις περὶ τοῦ Ἰωάννου Ἀνδρέου Τρώιλου ἐξ ἀνεκδότων βενετικῶν ἐγγράφων, *Θησαυρίσματα*, 8 (1971), σ. 274-282, Ἰωάννου Ἀνδρέα Τρώιλου Βασιλεύς ὁ Ρωδολίνος, Τραγωδία, Βενετία, παρά Ἰωάννη Ἀντωνίω τῷ Ἰουλιανῷ 1647. Πρόλογος Francis R. Walton, Εἰσαγωγή Μ.Ι.Μανούσακας, Ἀθήνα 1976 [Θησαυροί τῆς Γενναδείου, 1] (στό ἐξῆς: Βασιλεύς ὁ Ρωδολίνος, Εἰσαγωγή Μ.Ι.Μανούσακας) καί *Ροδολίνος, τραγωδία Ἰωάννη Ἀνδρέα Τρώιλου (17ου αἰώνα)*. Πρόλογος Στυλιανός Ἀλεξίου, Ἐπιμέλεια Μάρθα Ἀποσκήτη, Ἀθήνα 1987 (στό ἐξῆς: *Ροδολίνος*, Ἐπιμέλεια Μάρθα Ἀποσκήτη).

2. Μ. Ι. Μανούσακας, Ἀνέκδοτα βενετικά ἔγγραφα, ὁ. π., καί Κ. Ντόκος, ὁ. π.

3. Μ. Ι. Μανούσακας, Ἀνέκδοτα βενετικά ἔγγραφα, ὁ. π., σ. 64-65.

κά⁴ «ή έρευνα φέρονει στό φώς νομίζω πώς έχει ενδιαφέρον»⁵ μετά μάλιστα καί τήν πρόσφατη έκδοση τής τραγωδίας του⁶. Στή σύντομη αὐτή μελέτη παρουσιάζονται όρισμένα ενδιαφέροντα στοιχεία γιά τή ζωή καί τή δράση τοῦ Ἰωάννη Ἀνδρέα Τρωίλου, πού προέρχονται ἀπό τά κρατικά ἄρχεια τής Βενετίας καί συγκεντρώθηκαν πρίν ἀπό χρόνια (1979-1981) κατά τή συστηματική έρευνα πού ἐπείχερησα στή σειρά τῶν νοταρίων τής Κρήτης (Notai di Candia). Τά στοιχεία αὐτά συμπληρώθηκαν καί μέ ενδιαφέρουσες μαρτυρίες γιά τό οἰκογενειακό περιβάλλον τοῦ ποιητῆ πού συγκέντρωσα πρόσφατα κατά τή διάρκεια σύντομης έρευνάς μου στό ἀρχεῖο τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου τής Βενετίας.

Ὁ Ἰωάννης Ἀνδρέας Τρωίλος γεννήθηκε, σύμφωνα μέ τίς ὡς τώρα ἀρχειακές μαρτυρίες, στό Ρέθυμνο γύρω στά 1590 καί ἀνήκε σέ γνωστή ἀστική οἰκογένεια τής γενέτειράς του⁷. Ὁ πατέρας του, πού λεγόταν Γεώργιος, εἶχε λάβει μέρος, χωρίς ὅμως μισθό ἢ ἄλλη ἀμοιβή, στή ναυμαχία τής Ναυπάκτου (1571)⁸. Ὁ ποιητής τοῦ «Ροδολίνου» ἐμφανίζεται γιά πρώτη φορά τό 1616 καί 1618 στά κατάστιχα τοῦ νοταρίου τοῦ Ρεθύμνου Γεωργίου Παντίμου (Zorzi Pandimo) ὡς πληρεξούσιος ἢ διαιτητής σέ ἰδιωτικές ὑποθέσεις ἢ διαφορές⁹. Ὑπηρέτησε τό βενετικό κράτος ὡς ὑπάλληλος: δοηθός γραφέα (cogitore), νοτάριος, γραμματέας (cancelliere), καί γιά ἕνα διάστημα ὡς ἀντισυνταγματάρχης τής πολιτοφυλακῆς (vice-colonello delle cernide)¹⁰. Ὡς ὑπάλληλος ἐπίσης τοῦ βενετικοῦ κράτους, ὑπεύθυνος τής σιταποθήκης (sopramassero de formenti) τοῦ Ρεθύμνου, ὑπηρέτησε καί ὁ γιός του Γεώργιος¹¹.

4. Ὡς στοιχεία πού συμπτωματικά ἢ έρευνα έφερε στό φώς μπορούμε νά θεωρήσουμε ὅσα δημοσιεύει στή μελέτη του ὁ Κ. Ντόκος ὁ ὁποῖος σημειώνει: «τά δημοσιευόμενα έγγραφα ἀνευρέθησαν πρό ἑτῶν εἰς τά Κρατικά Ἀρχεῖα τής Βενετίας κατά τήν διάρκεια ἐρεύνης δι' ἄλλον σκοπόν...» (δ. π., σ. 274).

5. Μ. Ι. Μανούσασκας, Ἀνέκδοτα βενετικά έγγραφα, δ. π., σ. 63· πρβλ. καί Κ. Ντόκος, δ. π., σ. 274.

6. Βλ. παραπάνω, σμ. 1.

7. Μ. Ι. Μανούσασκας, Ἀνέκδοτα βενετικά έγγραφα, δ. π., σ. 66 καί Κ. Ντόκος, δ. π., σ. 276.

8. Ὁ Γεώργιος Τρωίλος, πατέρας τοῦ Ἰωάννη Ἀνδρέα, ταυτίζεται πιθανότατα μέ τόν ὁμώνυμο δικηγόρο τοῦ Ρεθύμνου πού τό 1589 (29 Νοεμβρίου καί 16 Δεκεμβρίου) ἀναλαμβάνει καί διενεργεῖ διαιτησία γιά κληρονομικές διαφορές, καί τό 1615 ἀπαντᾷ σέ βενετικό έγγραφο, καί ὄχι μέ τόν ἐπίσης ὁμώνυμο νοτάριο τοῦ Ρεθύμνου πού πέθανε τό 1635 (βλ. Μ. Ι. Μανούσασκας, Ἀνέκδοτα βενετικά έγγραφα, δ. π., σ. 66 σμ. 1, καί Κ. Ντόκος, δ. π., σ. 277 σμ. 15). Στούς δύο αὐτούς ὁμώνυμους μέ τόν πατέρα τοῦ ποιητῆ Ρεθυμνιώτες πρέπει τώρα νά προσθέσουμε (α) τόν ἐπίσης Ρεθυμνιώτη δάσκαλο Γεώργιο Τρωίλο (il signor Zorzi Troillo, dascalo, da Retimno), ὁ ὁποῖος τήν 1 Ἰουλίου 1603 καί στίς 17 καί 27 Ὀκτωβρίου τοῦ ἴδιου χρόνου μνημονεύεται ὡς κάτοικος τοῦ Χάνδακα (A.S.V.-Notai di Candia (στό ἑξῆς: Notai), b. 91 (Zorzi Decarco), libro 1, φ. XI^v, 31^v - 32^r, 32^v) καί (β) τόν magnifico Zorzi Troillo τοῦ ποτέ Marco, πού στίς 2 καί 14 Ἰανουαρίου, καθῶς καί στίς 13 Μαρτίου 1606 μνημονεύεται καί αὐτός ὡς κάτοικος τοῦ Χάνδακα (Notai, b. 256 (Zorzi Papastefanopulo), libro 10, φ. 48^v - 49^v, 51^r, 62^r). Ὁ δεύτερος, ὁ Γεώργιος Τρωίλος τοῦ ποτέ Marco, ἦταν διαφορετικός ἀπό τόν πατέρα τοῦ ποιητῆ, ὅμως ἡ ταύτιση τοῦ πατέρα τοῦ Ἰωάννη Ἀνδρέα Τρωίλου μέ τό δάσκαλο Γεώργιο Τρωίλο ἀπό τό Ρέθυμνο πού τό 1603 διαμένει στό Χάνδακα δέν φαίνεται ἐντελῶς ἀπίθανη.

9. Μ. Ι. Μανούσασκας, Ἀνέκδοτα βενετικά έγγραφα, δ. π., σ. 65, 66-72.

10. Κ. Ντόκος, δ. π., σ. 277-278.

11. Κ. Ντόκος, δ. π., σ. 247 κ.έ.

Σύμφωνα με τις αρχειακές μαρτυρίες πού έχουμε (1618, 1619, 1630, 1633, 1634, 1639) ὁ Ἰωάννης Ἀνδρέας Τρώιλος διέμενε μόνιμα στή γενέτειρά του πόλη τοῦ Ρεθύμνου ὡς τό 1639, ὅπου, ὡς γνωστόν, ὑπηρετοῦσε ὡς ὑπάλληλος¹². Στίς μαρτυρίες αὐτές μποροῦμε τώρα νά προσθέσουμε καί τίς ἀκόλουθες, πού τεκμηριώνουν ἀκόμη περισσότερο τήν ἄποψη αὐτή. Στά κατάστιχα τοῦ νοταρίου τοῦ Χάνδακα Giacomo Cortesan περιλαμβάνεται ἕνα γενικό ἐξοφλητήριο ἔγγραφο μέ χρονολογία 29 Δεκεμβρίου 1638, τό ὁποῖο ἀφορᾷ τόν Ἰωάννη Ἀνδρέα Τρώιλο, κάτοικο Ρεθύμνου¹³. Ἀρχικά πρέπει νά ποῦμε ὅτι ὁ Ἰωάννης Ἀνδρέας Τρώιλος τοῦ ἔγγραφου αὐτοῦ εἶναι ἀσφαλῶς τό ἴδιο πρόσωπο μέ τόν ὁμώνυμο ἀλλά καί σύγχρονό του ἐπίσης Ρεθυμνιώτη, πού ἡ προγενέστερη ἔρευνα ταύτισε μέ τόν ποιητή τοῦ «Ροδολίνου». Ἀπό τό ἐξοφλητήριο αὐτό ἔγγραφο, τό ὁποῖο καί δημοσιεύουμε στό τέλος τῆς μελέτης, φαίνεται ὅτι οἱ quondam εὐγενεῖς Marin Corner καί Marco Corner εἶχαν ἀφήσει μέ τή διαθήκη τους ὀρισμένα κληροδοτήματα στό μοναστήρι τῆς Ἀκρωτηριανῆς τῆς Σητείας. Ὁ ἡγούμενος τοῦ μοναστηριοῦ Γαβριήλ Παντόγαλος¹⁴ ὄρισε στή συνέχεια, καί πρῖν ἀπό τίς 28 Ἀπριλίου 1637¹⁵, ὡς πληρεξούσιό του τόν Ρεθυμνιώτη Ἰωάννη Ἀνδρέα Τρώιλο, γιά νά διαχειριστεῖ τό ποσό πού προέρχεται ἀπό τά κληροδοτήματα αὐτά. Ὁ Τρώιλος ὡς πληρεξούσιος τοῦ ἡγουμένου τῆς Ἀκρωτηριανῆς διαχειρίστηκε τό ποσό αὐτό καί στίς 29 Ὀκτωβρίου 1638 συνέταξε τόν Ρέθυμνο ἀναλυτικό λογαριασμό τῶν ἐσόδων καί ἐξόδων, τόν ὁποῖον καί παρέδωσε στόν Παντόγαλο. Δύο μῆνες ἀργότερα (29 Δεκεμβρίου) ὁ ἡγούμενος τῆς Ἀκρωτηριανῆς συντάσσει στό Χάνδακα τό γενικό αὐτό ἐξοφλητήριο ἔγγραφο, τό ὁποῖο, ὅπως εἶπαμε, βρῖσκεται στά κατάστιχα τοῦ νοταρίου Giacomo Cortesan. Στό τέλος τοῦ ἐξοφλητηρίου ἔγγραφου εἶναι καταχωρισμένος ὁ ἀναλυτικός λογαριασμός πού ὁ Τρώιλος παρέδωσε στόν Παντόγαλο (29 Ὀκτωβρίου 1638) καί πού στό πρωτότυπό του εἶχε γραφτεῖ ἀπό τόν ἴδιο τόν ποιητή¹⁶.

Ἀπό τό ἔγγραφο πού μνημονεύσαμε, ἐκτός τοῦ ὅτι τεκμηριώνεται, ὅπως εἶπαμε, ἀκόμη περισσότερο ἡ ἄποψη πού ὑποστήριξε ὁ καθ. Μ. Μανούσακας ὅτι ὁ Ἰωάννης Ἀνδρέας Τρώιλος διέμενε μόνιμα στή γενέτειρά του πόλη τοῦ Ρεθύμνου¹⁷, ἀφοῦ

12. Μ. Ι. Μανούσακας, Ἀνέκδοτα βενετικά ἔγγραφα, ὁ. π., σ. 66 καί Κ. Ντόκος, ὁ. π., σ. 276. Βλ. καί τό βιογραφικό πλαίσιο τοῦ καθ. Μ. Μανούσακα πού παραθέτει στήν εἰσαγωγή τῆς φωτοτυπικῆς ἐπανεκδόσεως τοῦ πρώτου καί μοναδικοῦ ἀντιτύπου τοῦ ἔργου πού βρῖσκεται στή Γεννάδειο Βιβλιοθήκη (*Βασιλεύς ὁ Ρωδολίνος*, Εἰσαγωγή Μ. Ι. Μανούσακα, σ. XV κ.έ.), καθώς καί ὅσα γράφει γιά τόν ποιητή ἡ Μάρθα Ἀποσκήτη στήν πρόσφατη ἔκδοσή τοῦ Ροδολίνου (*Ροδολίνος*, Ἐπιμέλεια Μάρθα Ἀποσκήτη, σ. 15-17).

13. Notai, b. 62 (Giacomo Cortesan), libro 23, φ. 305^v - 306^r.

14. Γενικά γιά τούς Παντόγαλους τῆς Σητείας βλ. Γεράσιμος Πεντόγαλος, Παντόγαλοι Σητείας (Γενεαλογικά καί ἄλλα), *Κρητικά Χρονικά*, 24 (1972), σ. 177-207 καί γιά τόν Γαβριήλ Παντόγαλο, ἡγούμενο τῆς Ἀκρωτηριανῆς καί ἀργότερα Ἀγκαράθου, Ρένα Βλαχάκη, *Ἡ κρητικὴ μονή τῆς Ἀγκαράθου κατὰ τήν ἐποχὴ τῆς βενετοκρατίας*, Ρέθυμνο 1986, σ. 50-51 (πολυγραφημένη διδακτορική διατριβή), ὅπου καί ἡ σχετικὴ διβλιογραφία.

15. Βλ. παρακάτω Ἐγγρ. στ. 21-22.

16. Βλ. παρακάτω Ἐγγρ. στ. 18 κ.έ.

17. Μ. Ι. Μανούσακας, Ἀνέκδοτα βενετικά ἔγγραφα, ὁ. π., σ. 66, καί Κ. Ντόκος, ὁ. π., σ. 276. Βλ. ἐπίσης *Βασιλεύς ὁ Ρωδολίνος*, Εἰσαγωγή Μ. Ι. Μανούσακα, σ. XVI.

ή παρουσία του στην πόλη αυτή κατά τὰ ἔτη 1637-1638 ἦταν συνεχῆς, μαθαίνουμε γιὰ πρώτη φορά καί τίς φιλικές σχέσεις τοῦ ποιητῆ τοῦ «Ροδολίνου» μέ τόν λόγιο ἡγούμενο τῆς Ἀκρωτηριανῆς Γαβριήλ Παντόγαλο. Οἱ φιλικές αὐτές σχέσεις παρουσιάζουν πρόσθετο ἐνδιαφέρον, ὅταν μάλιστα λάβουμε ὑπόψη μας ὅτι ἀνάμεσα στόν κύκλο τῶν γνωριμιῶν τοῦ ἡγούμενου Παντόγαλου συμπεριλαμβάνονται μέλη τῆς βενετοκρατικῆς οἰκογένειας τοῦ Ἰακώβου Κορνάρου¹⁸, ὁ ποιητής τοῦ Φορτουνάτου Μάρκος Ἀντώνιος Φόσκολος¹⁹ καί ἄλλοι λόγιοι τῆς ἐποχῆς.

Μετά τίς 4 Μαΐου δέν ἔχουμε ἄλλες μαρτυρίες γιὰ τή διαμονή τοῦ Ἰωάννη Ἀνδρέα Τρωίλου στή γενέτειρά του πόλη τοῦ Ρεθύμνου²⁰. Ὅμως, ὀκτώ περίπου χρόνια ἀργότερα, στίς ἀρχές τοῦ 1647, βρίσκεται στή Βενετία, ὅπου, ὡς γνωστόν, τήν ἴδια χρονιά τύπωσε τήν τραγωδία του «Βασιλεύς ὁ Ροδολίνος», τήν ὁποία καί ἀφιέρωσε στόν «λαμπρότατον καί περιφανέστατον κύριον Θωμᾶ τόν Φλαγγίνην»²¹. Στίς 8 Δεκεμβρίου τῆς ἴδιας ἐπίσης χρονιάς ἐκλέγεται ἀντιπρόσωπος τῆς Κρήτης καί τοῦ Αἰγαίου στό διοικητικό συμβούλιο τῆς Ἑλληνικῆς Ἀδελφότητος καί στίς 19 Ἰανουαρίου καί 8 Μαρτίου 1648 παρίσταται στίς συνελεύσεις τοῦ διοικητικοῦ αὐτοῦ ὄργανου²². Ἀπό τότε δέν ἔχουμε καμιά μαρτυρία γιὰ τόν ποιητή καί τὰ ἔχνη του χάνονται ἐντελῶς. Δέν ὑπάρχουν μαρτυρίες ἢ ἔστω ἐνδείξεις γιὰ τό πότε καί πού πέθανε. Καί ἀκόμη πότε ἔφυγε ἀπό τό Ρέθυμνο καί, μόνος ἢ μέ τήν οἰκογένειά του, ἐγκαταστάθηκε στή Βενετία. Γιὰ τό τελευταῖο αὐτό θέμα ὁ καθ. Μ. Μανούσικας ὑποθέτει ὅτι «ἡ τουρκική εἰσβολή στήν Κρήτη (1645) καί ἡ πτώση τοῦ Ρεθύμνου (Νοέμβριος 1646) τόν ἀνάγκασαν νά καταφύγει, μαζί μέ τούς ἄλλους πρόσφυγες στή Βενετία συναποκομίζοντας καί τό πολύτιμο χειρόγραφο τοῦ ἔργου του...»²³. Ἀντίθετα, ἡ Μάρθα Ἀποσκήτη στήν εἰσαγωγή τῆς πρόσφατης ἐκδόσεως τοῦ «Ροδολίνου» πιστεύει «ὅτι ἡ ἀναχώρηση τοῦ Τρωίλου ἀπό τό Ρέθυμνο ἐγινε νωρίτερα» καί ὅτι «ὁ Ροδολίνος» εἶχε δοθῆ στό τυπογραφεῖο πολύ πρό τοῦ 1647, στόν καιρό τῆς εἰρήνης...», προτοῦ δηλ. ἐκδηλωθεῖ ἡ τουρκική ἐπίθεση στήν πατρίδα τοῦ ποιητῆ²⁴. Τήν

18. Λόγου χάρις, ὁ πρωτότοκος γιός τῆς οἰκογένειας Ἰωάννης Φραγκίσκος (βλ. Γιάννης Κ. Μαυρομάτης, *Ἀνέκδοτα βενετικά ἔγγραφα γιά τούς Κορνάρους τῆς Σητείας καί τοῦ Χάνδακα. Διαθῆκες μελῶν τῆς οἰκογένειας τοῦ Ἰακώβου Κορνάρου*, Ἀθήνα 1986, σ. 28, 49 στ. 67 καί 55 στ. 241).

19. Alfred L. Vincent, Ὁ ποιητής τοῦ «Φορτουνάτου». Ἀνέκδοτα ἔγγραφα γιά τό Μάρκο Ἀντώνιο Φόσκολο, *Θησαυρίσματα*, 4 (1967), σ. 56, 63-68 καί Ὁ ἴδιος, Νέα στοιχεῖα γιά τό Μάρκο Ἀντώνιο Φόσκολο (Ἡ διαθήκη του καί ἄλλα ἔγγραφα), *Θησαυρίσματα*, 5 (1968), σ. 174. Βλ. ἐπίσης Μάρκου Ἀντωνίου Φόσκολου Φορτουνάτος, Κριτική ἐκδοση, σημειώσεις, γλωσσάριο, Alfred Vincent. Ἐκδοτική ἐπιμέλεια Θεοχάρη Δετοράκη. Ἐταιρία Κρητικῶν Ἱστορικῶν Μελετῶν, Ἡράκλειο 1980 (Κρητικόν Θέατρον, 2).

20. Στίς 4 Μαΐου 1639 μνημονεύεται στό γενικό ἐξοφλητήριο τῆς Μαρούσας Ρόσου (Ρουσοπούλας) πρός τόν ἀγοραστή τοῦ σπιτιοῦ της Βερναδῆ Λίμα (Μ. Ι. Μανούσικας, Ἀνέκδοτα βενετικά ἔγγραφα, ὁ. π., σ. 72 κ. ἐ.).

21. *Βασιλεύς ὁ Ροδολίνος*, Εἰσαγωγή Μ. Ι. Μανούσικας, σ. XVII.

22. Πρόκειται γιά κάποιον Ἀνδρέα Τρωίλο, πού πιθανότατα εἶναι τό ἴδιο πρόσωπο μέ τόν Ἰωάννη Ἀνδρέα Τρωίλο (*Βασιλεύς ὁ Ροδολίνος*, Εἰσαγωγή Μ. Ι. Μανούσικας, σ. XVII-XVIII).

23. *Βασιλεύς ὁ Ροδολίνος*, Εἰσαγωγή Μ. Ι. Μανούσικας, σ. XVII.

24. *Ροδολίνος*, Ἐπιμέλεια Μάρθα Ἀποσκήτη, σ. 16.

ἀποψη της αὐτῆ τήν στηρίζει σέ ἐσωτερικές ἐνδείξεις τοῦ ποιήματος²⁵, καθὼς καί στό χρόνο πού χρειάζεται ἀπό τήν παράδοση ἑνός ἔργου στό τυπογραφεῖο ὡς τήν ἐκτύπωση καί κυκλοφορία του, σύμφωνα μέ τό ρυθμό ἐκδόσεων ἐκείνης τῆς ἐποχῆς²⁶. Ἡ Ἀποσκήτη πιστεύει ἐπίσης ὅτι ὁ Τρώιλος «πιθανῶς πῆγε στή Βενετία γιά τήν ἔκδοση, καί ἐκεῖ τόν βρῆκε ἡ ἔναρξη τοῦ κρητικοῦ πολέμου»²⁷.

Ὅπως εἴπαμε καί στήν ἀρχή, ὁ Τρώιλος εἶχε ἕνα γιό, τόν Γεώργιο, πού ἀπό τό 1633-34, σέ ἡλικία πιθανότατα 17-18 χρόνων, ὑπηρετήσε τό βενετικό κράτος ὡς ὑπεύθυνος τῆς σιταποθήκης τοῦ Ρεθύμνου. Ἐκτός ὅμως ἀπό τά δύο αὐτά μέλη τῆς γνωστῆς ἀστικῆς οἰκογένειας τοῦ Ρεθύμνου, τόν ποιητή Ἰωάννη Ἀνδρέα Τρώιλο καί τό γιό του Γεώργιο, ὑπάρχουν, ὅπως εἶναι γνωστό, μαρτυρίες καί γιά ἄλλα μέλη τῆς οἰκογένειας αὐτῆς²⁸, ἀνάμεσα στά ὁποῖα μνημονεύονται καί δύο σπουδαστές τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πάδοβας, ὁ Νικόλαος (1642)²⁹ καί ὁ Ἰερώνυμος Τρώιλος (1658)³⁰. Ὁ ἕνας ἀπό αὐτούς, ὁ Νικόλαος Τρώιλος ἀπό τό Ρέθυμνο, ἐγγράφεται στίς 11 Ὀκτωβρίου 1642 στή Σχολή τῶν Leggisti τοῦ Πανεπιστημίου αὐτοῦ³¹.

Καί ἐρχόμαστε τώρα στίς πληροφορίες πού προέρχονται ἀπό τό ἀρχεῖο τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Βενετίας. Στά βιβλία γάμων καί βαπτίσεων τῆς Ἑλληνικῆς κοινότητος τῆς Βενετίας βρέθηκαν πρόσφατα ἐνδιαφέρουσες μαρτυρίες γιά τήν παρουσία μελῶν τῆς ἀστικῆς αὐτῆς οἰκογένειας τοῦ Ρεθύμνου στή Βενετία. Μαζί μάλιστα μέ τίς ὡς τώρα πληροφορίες φωτίζουν περισσότερο τό οἰκογενειακό περι-

25. Ἡ Μάρθα Ἀποσκήτη (δ. π., σ. 16) ἐπισημαίνει ὅτι: (α) Πουθενά στό ἔργο τοῦ Τρώιλου δέ γίνεται λόγος γιά τήν τουρκική ἐπίθεση καί τήν ὑποδούλωση τῆς πατρίδας τοῦ ποιητή, ὅπως συμβαίνει στόν Ζήνωνα καί τόν Φορτουνάτο, καί (β) ὁ ἱερέας Νικόλαος Φιορέντζας, συμπατριώτης τοῦ Τρώιλου, στούς ἐγκωμιαστικούς στίχους πού προτάσσει στό κείμενο τοῦ Ροδολίνου ποτέ δέ θά ἔγραφε:

ὕψώνει καί τό Ρέθεμνος, τήν ἄξα μας πατρίδα,

ἄν εἶχε προηγηθεῖ ἡ τουρκική ἐπίθεση καί ἡ κατάληψη τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας τους. Γιά τό δεύτερο ἐπιχείρημα τῆς Ἀποσκήτη βλ. καί Μ. Ι. Μανούσακας, Βασιλεὺς ὁ Ροδολίνος, *Θέατρο*, δ. π., σ. 9.

26. Ροδολίνος, Ἐπιμέλεια Μάρθα Ἀποσκήτη, σ. 17. Ἡ Ἀποσκήτη ὑποστηρίζει ἐπίσης (δ. π., σ. 17), ὅτι τό ἔργο «ἦταν ἤδη τελειωμένο γύρω στά 1640, ἀφοῦ ὁ ἴδιος ὁ ποιητής λέει (Προλ. 15, 24), ὅτι εἶχε φυλάξει τό ἔργο του καί δέν τό ἄφησε νά παίζεται στό θέατρο, ἀλλά μόνο τό ἔδειχνε μέ καιρό, δηλαδή ἔπειτα ἀπό καιρό», στούς σοφούς».

27. Ροδολίνος, Ἐπιμέλεια Μάρθα Ἀποσκήτη, σ. 17.

28. Μ. Ι. Μανούσακας, Βασιλεὺς ὁ Ροδολίνος, *Θέατρο*, δ. π., σ. 9.

29. Κωνσταντίνος Ν. Σάθας, *Νεοελληνική Φιλολογία. Βιογραφία τῶν ἐν τοῖς γράμμασι διαλαμπάντων Ἑλλήνων ἀπό τῆς καταλύσεως τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας μέχρι τῆς Ἑλληνικῆς Ἐθνεγερσίας (1453-1821)*, ἐν Ἀθήναις 1868, σ. 418, 420, καί Γεώργιος Πλουμίδης, Αἱ πράξεις ἐγγραφῆς τῶν Ἑλλήνων σπουδαστῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Παδοῦης (Μέρος Β΄ Legisti 1591-1809), *Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν*, 38 (1971), σ. 92 (ἀρ. 127). Πρβλ. καί C. G. Lowe, δ. π., σ. 193 σημ. 2 καί Μ. Ι. Μανούσακας, Βασιλεὺς ὁ Ροδολίνος, *Θέατρο*, δ. π., σ. 9.

30. Émile Legrand, *Bibliographie Hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au dix-septième siècle*, τ. 5, Παρίσι 1903 (1963) σ. 72, καί Γ. Πλουμίδης, δ. π., σ. 96 (ἀρ. 234). Πρβλ. καί C. G. Lowe, δ. π., σ. 193 σημ. 2 καί Μ. Ι. Μανούσακας, Βασιλεὺς ὁ Ροδολίνος, *Θέατρο*, δ. π., σ. 9.

31. Γ. Πλουμίδης, δ. π., σ. 91-92 (ἀρ. 127).

βάλλον του ποιητή, ίσως τον χρόνο της αναχώρησής του από το Ρέθυμνο και της εγκατάστασής του στη Βενετία, και αποτελούν πιθανότατα ενδείξεις για το πού πέθανε. Στις 8 Ιανουαρίου 1648 (άφέντης) Γεώργιος Τρώιλος και η σύζυγός του Ειρήνη βάπτισαν τη θυγατέρα τους Άνεζίνα στην εκκλησία του Άγίου Γεωργίου της Βενετίας³² και δύο χρόνια αργότερα, στις 23 Ιανουαρίου 1650, τό γιό τους Ιωάννη Άνδρέα³³. Τόν Αύγουστο του 1658 ο άφέντης Νικόλαος Τρώιλος από τό Ρέθυμνο στεφανώθηκε στην εκκλησία επίσης του Άγίου Γεωργίου τή Ντεροτία Μουζαλοπούλα από τό Κάστρο τής Κρήτης³⁴. Δύο περίπου χρόνια αργότερα, στις 30 Μαΐου 1660, βάπτισαν στην ίδια εκκλησία τό γιό τους Ιωάννη Άνδρέα³⁵, και στις 6 Ιουλίου 1663 τή θυγατέρα τους, Μαρία³⁶.

Άπό τίς μαρτυρίες πού παραθέσαμε προκύπτει ότι ο Γεώργιος και ο Νικόλαος Τρώιλος πού βάπτισαν τούς γιούς τους στην όρθόδοξη εκκλησία του Άγίου Γεωργίου τής Βενετίας και τούς έδωσαν τό όνομα Ιωάννης Άνδρέας, όνομα όχι και τόσο συνηθισμένο, είναι άσφαλώς γιοί του Ιωάννη Άνδρέα Τρώιλου, του όποιου ή παρουσία στη Βενετία μαρτυρείται, όπως είπαμε, τό 1647-1648. Ο πρώτος μάλιστα από τούς γιούς του, ο Γεώργιος, είναι άσφαλώς τό ίδιο πρόσωπο μέ τόν Γεώργιο Τρώιλο πού από τό 1633-34, σέ ηλικία 17-18 χρόνων περίπου, ήταν επιφορτισμένος μέ τίς άρμοδιότητες του ύπευθύνου τής σιταποθήκης του Ρεθύμνου. Δέν μπορούμε νά ύποστηρίξουμε μέ βεβαιότητα ότι ο Νικόλαος Τρώιλος από τό Ρέθυμνο, πού τόν Οκτώβριο του 1642 έγγράφεται στό Πανεπιστήμιο τής Πάδοβας, είναι τό ίδιο πρόσωπο μέ τόν άφέντη Νικόλαο Τρώιλο, επίσης από τό Ρέθυμνο, τό γιό δηλ. του ποιητή του «Ροδολίνου». Άν πράγματι είναι έτσι, τότε έχουμε πρόσθετα στοιχεία γύρω από τήν αναχώρηση του ποιητή από τήν γενέτειρά του πόλη του Ρεθύμνου και τήν εγκατάσταση του στη Βενετία. Η βασική αίτία τής αναχώρησής του από τό Ρέθυμνο δέν πρέπει νά ήταν ή τουρκική εισβολή στην Κρήτη (1645) και ή κατάληψη του Ρεθύμνου από τούς Τούρκους (Νοέμβριος 1646). Και επίσης δέν φαίνεται πιθανό ότι ταξίδεψε στη Βενετία αποκλειστικά για τήν έκδοση τής τραγωδίας του. Τώρα, μάλιστα, αν ή ταύτιση του άφέντη Νικολάου Τρώιλου μέ τόν όμώνυμο συμπατριώτη του φοιτητή τής Πάδοβας είναι σωστή, μπορούμε, μέ άρκετή πιθανότητα, νά ύποθέσουμε ότι ο Ιωάννης Άνδρέας Τρώιλος αναχώρησε από τό Ρέθυμνο για τή Βενετία τήν άνοιξη ή τό καλοκαίρι του 1642 μέ κύριο σκοπό του νά έγγράψει τό γιό του Νικόλαο στό Πανεπιστήμιο τής Πάδοβας και μέ τήν εύκαιρία αυτή νά φροντίσει και για τήν έκτύπωση τής τραγωδίας του. Στην Βενετία πιά τόν βρήκε ή έναρξη του κρητικού πολέμου. Τήν έκδοχή αυτή ενισχύουν άκόμη περισσότερο οι άπόψεις τής Μάρθας Άποσκίτη ή όποία, στηριζόμενη, όπως είπαμε, σέ έσωτερικές ενδείξεις του κειμένου, ύποστηρίξε ότι τό έργο ήταν ήδη τελειωμένο γύρω στά 1640 και ότι είχε δοθεί στό

32. Έλληνικό Ίνστιτούτο Βενετίας (στό έξής: ΕΙΒ) βιβλίο Βαπτίσεων Α¹ (1594-1654), φ.11^Γ.

33. ΕΙΒ, βιβλίο Βαπτίσεων Α¹ (1594-1654), φ.160^Γ. Στις 21 Άπριλίου 1650 ο Γεώργιος Τρώιλος άπαντά και ως ανάδοχος στη βάπτιση τής θυγατέρας του άφέντη Γεωργίου Άστρά Φραντζεσκίνας.

34. ΕΙΒ, Matrimonii 1599-1701.

35. ΕΙΒ, βιβλίο Βαπτίσεων Α² (1655-1701), φ.69^Γ.

36. ΕΙΒ, βιβλίο Βαπτίσεων Α² (1655-1701), φ.97^Γ.

τυπογραφείο πολύ πρό του 1647. Ίσως, μοναχα, ο μεγαλύτερος γιός του Γεώργιος, υπάλληλος του βενετικού κράτους, αναγκάστηκε, μετά την τουρκική εισβολή (1645) και την κατάληψη του Ρεθύμνου από τους Τούρκους (1646), να καταφύγει, μαζί με τους άλλους πρόσφυγες, στη Βενετία. Όμως, όπως και αν έχει τό πράγμα, είναι πιά γεγονός άδιαμφισβήτητο ότι ο Ίωάννης Άνδρέας Τρώιλος έγκαταστάθηκε με την οικογένειά του στη Βενετία, όπου άσφαλώς και θά πέθανε.

Θά ήταν πράγματι ενδιαφέρον αν μπορούσαμε να έντοπίσουμε με νέες έρευνες και άλλα στοιχεία για τον ποιητή και τό οικογενειακό του περιβάλλον. Δυστυχώς κάτι τέτοιο και με την κατάσταση πού επικρατεί στό Έλληνικό Ίνστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών της Βενετίας, είναι για τώρα ακατόρθωτο ή αδύνατο.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΤΟ ΓΕΝΙΚΟ ΕΞΟΦΛΗΤΗΡΙΟ ΕΓΓΡΑΦΟ ΤΟΥ ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΤΗΣ ΑΚΡΩΤΗΡΙΑΝΗΣ
ΓΑΒΡΙΗΛ ΠΑΝΤΟΓΑΛΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΙΩΑΝΝΗ ΑΝΔΡΕΑ ΤΡΩΙΛΟ,
ΜΕ ΠΡΟΣΑΡΤΗΜΕΝΟ ΙΔΙΟΧΕΙΡΟ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ ΤΟΥ ΤΡΩΙΛΟΥ.

Notai, b.62 (Giacomo Cortesan), libro 23, φ.305^v-306^r

Adi 29 Decembre 1638

305^v

/² Il molto illustre et reverendissimo signor D. Gabriel Pandogalo abbate del monastero di santa Maria Acrotiri /³ ani di Sethia, al presente esistente in questa città, fa sicurità et perpetua quietatione al /⁴ molto illustre signor Zuanne Andrea Troiilo da Rettimno absente ma come tosse presente et acceptante di /⁵ lire da gazete x l'una n^o mille quaranta tre gazete 2 sono per altri tanti che esso signor /⁶ Troiilo come commesso di sua signoria reverendissima ha scosso dalli heredi delli nobili huomini ser Marin /⁷ Corner et ser Marco Corner i per li legati da essi lasciati in detto Monastero et per /⁸ il valor et vendita della seda scossa dall' illustrissimo signor Gribia in tutto per la summa /⁹ di dette lire 1043 gazete 2 et quelle ha dato et speso a nome et ordine di esso reverendissimo /¹⁰ Pandogalo in piu fiate come per un conto tratogli da esso signor Troiilo in summa /¹¹ de lire 1053 gazete 4 et a me nodaro da sua signoria reverendissima presentato per esser qui sotto registrato gius /¹² ta l'ordine al quel si habbia relatione et havendo esso reverendissimo Pandogalo havuto /¹³ compita sodistatione delle summe contenute in detto conto pero con li successori suoi /¹⁴ rende cauto et quieto il predetto signor Troiilo et heredi suoi imperpetuo et cosi ha promesso eccetera. /¹⁵ Testimonii pregati d'esso reverendissimo Pandogalo nel monastero claustrale greco, che si fabrica /¹⁶ in questa città, misser Savva Protopsalti quondam misser Demitrio et maestro Francesco Cornaro sartor /¹⁷ quondam ser Perin da questa Città.

/ ¹⁸ Seguita il conto predetto

Il dar / ¹⁹ Laus Deo 1638 fin adi 29 ottobre in Retimno

/ ²⁰ Mon signor reverendissimo Gabriel Pandogalo abbate deve dar come qui sotto et prima.

/ ²¹ Per tanti contadi da me Troilo suo commesso al reverendo gerodiacono Pandogalo suo nepote / ²² li 28 aprile 1637 lire trenta una gazete 2 val Lire 31 gazete 2.

/ ²³ Per tanti l'ordine suo contadi al ser Alberto Varuca reali vinti lire 3 gazete una val Lire 211:1.

/ ²⁴ Per contadi al medesimo signor abbate a reverendissimo {di q} li x zugno dattigli con uno mio cal / ²⁵ culeto in reali 4 1/2 et grosseti in tutto Lire 49:2.

/ ²⁶ Per spesi in ormesino negro bracce 32 mandatogli de suo ordine comprato a lire 2 / ²⁷ gazete 7 il braccio val Lire 86:4.

306^r / ²⁸ Per contadi a Giorgi Babacari malvasioto li 14 settembre doppo dattomi parola d'haverli / ²⁹ accomodato con l'illustrissimo Bon reali vinti val Lire 208.

/ ³⁰ Per tanti contadi per sue lettere al medesimo Babacari lire tresento sessanta val Lire 360.

/ ³¹ Per seda lire duo dalle dieci già scosse dall'illustrissimo signor Gribia a gazete 42 la lira come / ³² fù venduta anco la restante governata per calce dell'illustrissimo signor Zuanne / ³³ Bon et più gazete dieci da cavarle e tor querla tanno gazete 94 val Lire 40:1

/ ³⁴ Per spesa fatta nelle copie delli testamenti avucato et cancelleria nel sentenziare / ³⁵ l'uno di essi che se ne appellò in Candia in tutto Lire 10:4.

/ ³⁶ Per spesi alla barca che condusse da Rettimno in Candia de nollo il sudetto reverendo gero / ³⁷ diacono lire trenta Lire 30.

/ ³⁸ Per lire vinti sette le saranno fatti buoni dall'illustrissimo signor Bon sudetto Lire 27

/ ³⁹ Summa	Lire	1053/4
/ ⁴⁰		1043/2
/ ⁴¹ Deve dar	Lire	10/2

L'haver / ⁴² Sua signoria reverendissima all'incerontro deve haver come qui sotto.

/ ⁴³ Per tanti da me scossi li 8 maggio 1637 per il legato del quodam nobile huomo ser Marin Corner / ⁴⁴ lire duecento e otto val Lire 208.

/ ⁴⁵ Per scossi dall'heredità del quodam nobile huomo ser Marco Corner li 24 zugnio 1637 / ⁴⁶ lire ottanta Lire 80.

/ ⁴⁷ Per scossi dalla medesima heredità li 26 agosto 1638 lire sessanta Lire 60.

/ ⁴⁸ Per scossi dalla medesima li 28 detto lire cento cinquanta sei Lire 156.

/ ⁴⁹ Per tanti scossi li 18 ottobre dall'heredita del quodam signor Marin Corner sudetto / ⁵⁰ lire trecento sessanta Lire 360.

/⁵¹ Per lire cento settanta nove gazete 2 estratte dalla vendita della seda /⁵² lire dieci scosse dall' illustrissimo Gribia, havendo impiegato le due /⁵³ lire per servizio dell' illustrissimo signor Bon predetto a gazete 42 la lira che venduta /⁵⁴ et mi faccio debbitor dell' amontar di tutte le dieci lire per havermi /⁵⁵ dato credito all' incontro di esse due val in tutto Lire 179 gazete 2.

/⁵⁶ Summa Lire 1043 gazete 2.